

УДК 801. 016:929

БІОБІБЛОГРАФІЧНІ СЛОВНИКИ – СКАРБНИЦЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Ірина Кочан

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра українського прикладного мовознавства,
вул. Університетська, 1/233, 79001, Львів, Україна,
тел.: (0322) 239 43 55*

Досліджено історію українських біобібліографічних видань, їхню класифікацію, проаналізовано основні біобібліографічні праці, до яких долучилися працівники Наукової бібліотеки Львівського університету, вчені філологічного факультету та Технічного комітету стандартизації Національного університету «Львівська політехніка», з яким тісно співпрацюють мовні кафедри.

Ключові слова: біобібліографія, словники, покажчики, посібники, українські вчені.

Лексикографія як окрема галузь лінгвістичної науки має сьогодні вагомі здобутки. Це оновлені тлумачні, перекладні словники, словники іншомовних слів, нові історичні лексикографічні праці, діалектні, ономастичні тощо. Про головні етапи становлення й розвитку української лексикографії та детальний аналіз словників різних типів ідеться у монографіях А. Москаленка (1961), П. Горещького (1963), Л. Паламарчука (1978), В. Дубічинського (1998), О. Кровицької (2005), Н. Зубець (2008), О. Демської (2010). Бібліографія словників детально проаналізована у бібліографічних покажчиках Т. Кульчицької (1999), О. Кочерги та В. Кулик (1993) тощо. Термінологічні словники детально описані у покажчику М. Комової (2003). Однак у зазначених працях зовсім не згадані біобібліографічні видання. Постає закономірне запитання: чому? Чи ці видання не слід вважати словниками? Яка їх роль у нашому житті?

Звернення до біографії особистості збагачує і врізноманітнює відомості про історичний процес, сприяє його новому прочитанню, відкриває нові цінності, новий зміст цього процесу. Дані про творчі особистості містять біобібліографічні видання. Це різноманітні довідники, біобібліографічні словники, покажчики, енциклопедії. Вони покликані задовольнити інформаційні потреби широких кіл читачів.

Перше біобібліографічне видання з'явилося у Лейпцигу 1732 року. Це «Словник вчених людей» у 4-х томах Х. Йохера, перевиданий у 1750–1751 роках. Термін «біобібліографія» у назвах словників почав використовуватися у II половині XVIII століття, коли у 1792 році в Німеччині вийшов «Покажчик біографічних словників» Р. Спокема та «Біобібліографічний словник» Г. Вальдау. У XIX столітті цей термін набуває поширення в Європі [6, с. 3].

Біобібліографічні праці – справа не нова в Україні. На думку Н. Черниш, зародження української біобібліографії спостерігаємо у першій половині XIX століття [5, с. 27], коли в газеті «Московские ведомости» за 1828 рік (№ 11) був

уміщений матеріал про харківських («слобідськоукраїнських») письменників, який зібрав й упорядкував К. Кеппен.

Головні етапи становлення цієї галузі в Україні детально простудіював О. Яценко. На його думку, *перший* етап біобібліографічної діяльності українських діячів припадає на 50-роки XIX ст. і пов'язаний з іменами Г.М. Геннаді та Г.О. Милорадовича. У цей час на сторінках «Черниговских ведомостей» були опубліковані біобібліографічні матеріали «О замечательных людях Малороссии» [7, с. 4]. У цей самий час виходить «Памятная книга Киевской губернии, составленная редактором «Киевских губернских ведомостей» Н. Чернышовым» (1857).

Другий період датовано 80-ми роками XIX ст. – початком XX ст. Одна за одною з'являються: «Биографический указатель замечательных уроженцев и деятелей Харьковской губернии» (1883), «Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского университета Св. Владимира» В. Иконникова (1884).

У 1901 році вийшло у світ видання «Корифеи украинской сцены», яка подала довідки про найславетніших діячів українського театру М. Старицького, І. Карпенка-Карого, М. Лисенка, М. Садовського, П. Саксаганського та багатьох інших.

Окремі сторони біобібліографії розглядали П. Єфименко, В. Іконников, І. Франко, Д. Багалій, О. Огоновський, С. Пономарьов та ін.

У кінці XIX – початку XX ст. розвивається і методика складання біобібліографічної продукції. Під керівництвом М. Грушевського та В. Антоновича (1893) створюється загальний «Український біографічний словник». Паралельно в Галичині розпочинає свою роботу І. Левицький працею «Прикарпатська Русь в кінці XIX віці в біографіях, портретах її діячів».

Чимало видань пов'язано з ім'ям Івана Левицького (1850–1913), відомого бібліографа, одного із редакторів газети «Мир», голови Бібліографічної комісії Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові (від 1909 р.), який підготував матеріали до бібліографічного словника галицьких, буковинських та закарпатських українських письменників, учених й інших діячів культури, а також громадських і політичних діячів XIX ст., відомого в літературі як «Словник Левицького». «Словник» охопив понад 3500 імен і складався переважно з газетно-журнальних вирізків, бібліографічних та інших нотаток. Зібрав матеріали до неопублікованих випусків незавершеної праці «Галицько-руська бібліографія» (за 1894–1900 рр.), у тому числі опрацьовані й підготовлені до друку (за 1894 р.), каталоги видань друкарні М. Білоуса в Коломиї й Ставропігійському інституті 1890-х рр., алфавітні списки псевдонімів тощо.

Третій етап бере свій відлік від 1918 року. У цей час біобібліографію починають вивчати на державному рівні – при Всеукраїнській академії наук створено постійну комісію для складання біографічного словника діячів України (Д. Багалій, В. Модзалевський, А. Кримський, Г. Павлуцький, Є. Тимченко). Але репресії 30-х років, по суті, припинили роботу в цьому напрямку. З цього періоду до нас дійшло тритомне видання «Десять років української літератури (1917–1927)» А. Лейтеса та М. Яшека (1928).

Четвертий етап охопив час від повоєнного періоду до років незалежності, тобто до 1990-х. Політико-економічні умови, що склалися на той час у радянській Україні стримували розвиток цієї галузі. У світ виходять окремі тематичні та біобібліографічні, персональні покажчики, біобібліографічні серії. Найбільша праця за цей час – п'ятитомний словник «Українські письменники» С. Завгороднього, що побачила світ протягом 1960–1965 рр. [7, с. 5].

У цей час у світ виходять окремі бібліографічні покажчики: «Осип Маковей» (1958 р.), «Ольга Кобилянська» (1960 р.), «Василь Стефаник» (1961 р.), «Російська література в українських перекладах і критиці. Галичина і Буковина, XIX ст. – 1939 р.» (1963 р.), «Лауреати Нобелівської премії з літератури, 1901–1966 рр.» (1967 р.). Їх автор Олег Куш (1914–1984 рр.) – бібліограф і літературознавець, завідувач відділу спецфондів (1950–1952, 1972–1984 рр.) і заступник директора з наукової роботи Львівської наукової бібліотеки імені В. Стефаника АН УРСР (1952–1968 рр.), директор Львівського державного обласного архіву (1968–1972 рр.). Автор рецензій на бібліографічні покажчики з питань української та зарубіжної літератур.

П'ятий, останній період, охопив час від 1990 р. до сьогодні. 1993 р. НАН України відновила біографічні дослідження на базі Національної бібліотеки України імені В. Вернадського, розпочато роботу над створенням комп'ютерної бази даних. У кінці XX – на початку XIX ст. з'являються також праці «20 видатних українських педагогів: персоналії в історії української національної педагогіки» за ред. А. Бойка (Полтава) тощо.

Привертають увагу також видання часів незалежної України, серед яких «Українська журналістика в іменах / За ред. М. Романюка; передмова В. Качкана» (Львів, 1994. – Вип. 1). Відтак до 1997 р. вийшло шість випусків, загальним обсягом близько 1500 сторінок. У цей самий час розпочинається випуск серії «Медицина в Україні. Видатні лікарі (кінець XVII – I половина XIX ст.)» (1997), що знайшла продовження 2005 року. Наступний випуск охопив другу половину XIX ст.

За такі видання беруться як окремі автори, авторські колективи, так і цілі інституції. Зокрема, на початку XXI ст. побачили світ книги: «Письменники Луганщини» (2000), «Літературний біобібліографічний словник Вінниччини» (упорядник і загальний редактор А. Подолинський) (2001), «Філософська думка в Україні» (авторський колектив – В. Горський, М. Ткачук, В. Ничик та ін.). Словник охопив 150 статей і вийшов 2002 року у видавництві «Пульсари». Останнім часом (коли йшов процес підготовки видання до друку) вийшли у світ посібники: «Українська педагогіка в персоналіях» (у двох томах), за редакцією О. Сухо-млинської (2005); Ю. Шевельова «Портрети українських мовознавців» (Київ, 2002) та А. Загнітка «Історія українського мовознавства в особах» (Донецьк, 2006).

У 2011 році вийшли у світ «Сходознавство і візантологія в іменах», перший том біобібліографічної серії «Українські письменники : Давня українська література (IX–XVIII ст.)» (упорядник Леонід Махновець) тощо.

Біобібліографічні видання бувають такі: присвячені одній особі, одній установі, людям однієї професії, одній спеціальності, людям одного рангу.

Біобібліографічний покажчик – зазвичай видають до ювілейних дат, він містить перелік основних праць ученого, його біографічні відомості та літературу щодо його життя та діяльності. Зокрема, працівники Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені Івана Франка наприкінці 1990-х років започаткували серію «Українська біобібліографія». Окремі її випуски були присвячені викладачам філологічного факультету: В. Моторному (Ч. 1, 1999), К. Трофимовичу (Ч. 11, 2003), М. Льницькому (Ч. 16, 2004), М. Гнатюкові (Ч. 25, 2007), Т. Комаринцю (Ч. 26, 2008), І. Свенціцькому (Ч. 27, 2010) рік. Це матеріали, які мають не лише особистий характер, бо в ньому зібрані праці одного автора, але й матеріали до історії становлення і розвитку наукових шкіл університетів, інститутів, академії наук. Така серія є джерелом інформації для спеціалістів у відповідних галузях науки та

виробництва. Різновидом біобібліографічного покажчика є життєпис і опис творчих здобутків групи осіб.

Зокрема, у збірнику «Бібліографія вчених університету» вийшла серія «Вчені кафедри слов'янської філології» (1998), яку підготувала Наукова бібліотека університету. До цього випуску увійшло 10 покажчиків праць членів кафедри, таких як Е. Вороновецького, О. Грибовської, Л. Гумецької, М. Малярчука, С. Масляка, М. Онишкевича, М. Пушкаря, І. Свенціцького, К. Трофимовича, Г. Шила. Видання має вступне слово від упорядника, передмову «Слов'янству я присвятив покликання філолога», а також низку спогадів О. Отави, Н. Григораш, Й. Кобіва, В. Петрухіна, Н. Копистянської, М. Гольберга, М. Свенціцької тощо. Завершує випуск іменний покажчик. Видання охопило понад 120 сторінок і стало «квіткою» пам'яті про великих учених, колишніх членів кафедри [1, с. 68, 72].

Існують також інші види біобібліографічних видань: персональний покажчик, біобібліографічний покажчик, біобібліографічний словник, біобібліографічний довідник, енциклопедія тощо [2].

Біобібліографічний словник – особливий різновид словників, у яких біографічні відомості про певних осіб (діячів історії, науки, літератури, мистецтва тощо) поєднані з переліком їхніх робіт або літератури про певну особу (або одночасно як творів даного автора, так і літератури про нього). Біобібліографічні словники несуть у собі подвійний шар інформації – біографічні та бібліографічні відомості, співвідношення між якими може бути різним і визначається, насамперед, читацькими потребами та цільовим призначенням конкретного видання. Весь літературно-бібліографічний матеріал про кожну особу збирають в окремій, так званій персональній рубриці, а самі рубрики розташовують за алфавітом прізвищ осіб.

Прикладом таких словників-довідників можуть слугувати видання «Українські лінгводидакти крізь призму часу» (2009) та «Українська лінгводидактика в іменах» (2011), які уклали І.М. Кочан та Н.І. Захлюпана. Словники охопили 150 (перше видання) – 190 (друге видання) персоналій – осіб, які створювали граматики, граматки, підручники, посібники, починаючи від XVI і до початку XXI століття, давали рекомендації щодо методів та способів викладу навчального матеріалу. Упорядники опрацювали значну кількість наукової літератури, енциклопедичні джерела, методичні журнали, робили запити в різні вищі навчальні заклади і отриманий матеріал уклали за певними правилами. Наприклад:

ЗАГРОДСЬКИЙ Андрій Олександрович (1886–1948) – український філолог, методист, автор шкільних підручників.

Народився в с. Зеленьків на Черкащині. Після закінчення Варшавського університету (1912) викладав російську словесність в одній із київських гімназій. Його діяльність була спрямована на організацію народної освіти та методику викладання мови.

Від 1926 року викладав українську мову у вищих навчальних закладах Києва, у тому числі й державному університеті. З 1944 року – старший науковий співробітник, завідувач сектором методики мови Українського науково-дослідного інституту педагогіки.

Автор перших навчальних стабільних підручників з української мови, за якими навчалося не одне покоління школярів, зокрема «Граматики української мови» (1938), Ч. 1. – Фонетика. Морфологія.), яка витримала 17 видань, Ч. 2 – Синтаксис (1946), витримала 14 видань. Тематика наукових досліджень А. Загородського була спрямована на формування орфографічних навичок, підвищення правописної грамотності, на розвиток мовлення учнів. Також автор праць з методики навчання української мови в середніх школах.

(Біляєв О. Загородський А.О. // Українська мова: Енциклопедія, К., 2000. – С. 173; Енциклопедія українознавства: В 11-ти т. – Львів, 1993. – Т. 2. – С. 711).

У першому виданні матеріал поділено на дві частини: історія методики і сучасна методика. Однак цей поділ себе не зовсім виправдав, оскільки важко провести межу між тими, хто був, і тими, хто є. Життя занадто плинне. Поки готувався словник до видання, чимало наших сучасників, видатних методистів-україністів покинули цей світ. Та й зорієнтуватися у такому словнику значно складніше, ніж у звичайному, укладеному за алфавітом. Тому наступне видання виконано саме в такому ракурсі.

У сучасних умовах розвитку українського термінознавства на порядку денному постало питання персоналій, тобто тих, хто дотичний до творення національних термінів, укладання фахових словників, дослідження історії термінологічної науки. Сьогодні підготовано до друку біобібліографічний словник-довідник «Українське термінознавство в іменах», до якого увійшло 130 постатей українських термінологів. У ньому подано відомості біографічного характеру про науковців, що досліджували галузеві українські терміносистеми, ставили проблеми упорядкування національної термінології, укладали термінологічні словники, а також перелічено їхні наукові здобутки, зазначено джерела інформації про них. Такий словник слугуватиме широким громадським колам, фахівцям, студентам, аспірантам.

Словникова стаття виглядає так:

ЛЕВИЦЬКИЙ Володимир Йосипович (1872–1956) – український математик. Доктор філософії. Професор Львівського університету. Дійсний член НТШ.

Народився в м. Тернопіль у сім'ї юриста. Чотирирічну народну школу закінчив у Золочеві. 1882 року вступив до Золочівської гімназії, але продовжив навчання у Тернопільській, де захопився філологією та математикою. 1890 року закінчив Львівську гімназію. Цього ж таки року вступив на філософський факультет Львівського університету, закінчивши який, 1895 року склав іспит на звання вчителя математики та фізики в середніх школах.

У 1894–1918 роках викладав у державних гімназіях (австрійських, українських і польських) Тернополя та Львова.

1901 року Володимир Левицький у Львівському університеті здобув ступінь доктора філософії. Згодом два роки перебував на науковому стажуванні в Берліні та Геттінгені.

Оскільки Левицький був українцем, уряд Польщі не допускав його до роботи в університеті. У 1920–1925 роках викладав математику в Таємному українському університеті.

Від 1939 року (з перервою на війну) працював у Львівському університеті. Брав участь в організації фізико-математичного факультету університету. 1940 року Левицького затвердили у вченому званні професора.

Автор праць із теорії аналітичних функцій, диференціальних та інтегральних рівнянь, алгебри, геометрії, теоретичної фізики, астрономії. Написав близько 100 наукових праць, а також опублікував багато науково-популярних статей і перекладів.

Друкував праці українською, польською, німецькою, французькою, англійською та іспанською мовами. Основною ділянкою наукової роботи Левицького була теорія аналітичних функцій. Написав два підручники: з алгебри (у співавторстві з Петром Огоновським) та фізики.

Зібрав і впорядкував матеріали з української математичної, фізичної, астрономічної, хімічної термінології. Автор термінологічних словників: «Матеріали до фізичної термінології» (1896–1898); «Матеріали до математичної термінології» (1902); «Начерк термінології хімічної» (1903). Усі виходили під егідою НТШ.

Майже вся наукова та громадська робота Левицького проходила в Науковому товаристві імені Тараса Шевченка. Був членом Польського астрономічного товариства, Французького, Німецького наукових товариств та гуртка математиків у Палермо.

Література

Хобзей П. К. Основоположник математичної культури нашого народу: (Володимир Левицький) // Аксіоми для нащадків. – К., 1991. – С. 102–118.

Чайковський М. Володимир Левицький: Перший видатний західноукраїнський математик // Тернопілля '95: Регіональний річник. – Тернопіль, 1995. – С. 120–122.

До видань такого зразка належать також: «Професори Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького: 1784–2006 / Б. С. Зіменковський, М. Р. Гжегоцький, О. Д. Луцик. – Л. : Наутілус, 2006», Ганіткевич Я. «Українські лікарі-вчені першої половини ХХ століття та їхні наукові школи: Біогр. нариси та бібліогр. / Наук. товариство ім. Шевченка, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. Грушевського НАН України. Львів. відділення. – Львів, 2002».

Біобібліографічний посібник – це посібник, що містить біографічні відомості про певну особу чи осіб, а також бібліографічну інформацію про їхні твори та літературу про них. Персональний бібліографічний посібник відображає твори одного автора та (або) літературу про нього. Відмінності між цими видами посібників незначні. Здебільшого, вони полягають у тому, що біобібліографічні посібники містять, крім відомостей про документи, ще й біографічні відомості про ту особу, якій присвячено посібник. Крім того, біобібліографічний посібник може бути присвячений як одній, так і декільком особам, а персональний тільки одній і *містить твори певної особи (осіб)* і літературу про неї, а персональний може охоплювати тільки твори певної особи чи тільки літературу про неї, чи те й інше разом.

Прикладами таких біобібліографічних посібників є видання термінографічної серії «Слово Світ» «Анатоль Вовк» (2002), «Олекса Горбач» (1994) з надзаголовком: «Біобібліографія вчених-термінологів України». Серія започаткована 2000 року Технічним комітетом стандартизації науково-технічної термінології Держстандарту та Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. Укладачами першої з названих праць є Б. Рицар та М. Комова. До видання увійшли передмова, автобіографія, основні дати життя та діяльності вченого, бібліографічний покажчик його праць, відгуки колег і друзів, світлина, а також листи до відомого українського вченого-мовознавця О. Горбача.

Укладачами другої праці стали Б. Рицар та Р. Микульчик. Окрім зазначених розділів попередньої книжки, посібник містить термінознавчі праці Олекси Горбача: «Російсько-український словник ділової мови» Інституту Української Наукової мови ВУАН, «Словник військової термінології» С. та О. Якубських, «З історії української церковно-музичної термінології», «Українську народну релігійно-християнську термінологію й лексику», «Українську морську й судноплавну термінологію» та низку праць німецькою мовою.

Такі праці є цінними для вивчення історії науки, осмислення спадщини, а сучасникам – для усвідомлення ваги своєї праці. На жаль, ніде не згадано про життя-біографічні нариси як різновид посібників. Прикладом такого видання може бути монографія М. Білоус та З. Терлака «Василь Сімович. 1880–1944», що вийшла у світ під егідою Наукового товариства імені Т. Шевченка (Видатні діячі НТШ). Зазначена праця є третім випуском, датована 1995 року, за редакцією О. Купчинського. Видання має кілька розділів. У передмові подано інформацію про В. Сімовича як громадянина, патріота, учителя. В окремому розділі йдеться про його

редакторсько-видавничу, перекладацьку й публіцистичну діяльність, у наступних – про нього як організатора науки в НТШ, як мовознавця. Опубліковано листи В. Сімовича до видатних людей того часу, наприкінці вміщено бібліографію його праць за роками. Завершує видання післямова. Книжка містить цікаві світлини із життя вченого.

Отже, біобібліографічні видання є ефективним засобом інформаційного забезпечення науки, що окреслює внесок кожного науковця, дає змогу об'єктивно оцінити його наукову спадщину. Пригадаймо слова І. Огієнка: «У який бік життя не поглянемо, скрізь побачимо, як оригінально, своєрідно склав свою культуру народ український. Скрізь на всьому поклав він свою ознаку багатой культури і яскравої талановитості» [3, с. 53].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гордієнко Н. Сучасна лексикографія як об'єкт лінгвістики / Наталія Гордієнко // Українська мова. – 2011. – № 3. – С. 67–73.
2. Корнілова Л. Є, Корнілова Є. О. Сучасні тенденції створення та розвитку національної біобібліографії // www.library.gov.ua/html/pok_pr/12/61.doc
3. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – К.: Абрис, 1991. – 272 с.
4. Черниш Н. До історії українських біобібліографічних словників / Н. Черниш // Бібліотечний вісник. – 2009. – № 2. – С. 26–30.
5. Яценко О. Біобібліографія в минулому і її сучасний стан / О. Яценко // Українська бібліографістика // referatu.net.ua/newreferats/7375/182249.
6. Яценко О. М. Розвиток системи інформаційного забезпечення бібліографічної діяльності у національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (90-ті роки ХХ ст.)»: автореферат на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук. / О. М. Яценко // К., 2000. – С. 4.

Стаття надійшла до редакції 28.10. 2011

доопрацьована 19. 11. 2011

прийнята до друку 10. 01. 2012

BIO-BIBLIOGRAPHY DICTIONARIES AS A TREASURY OF THE NATIONAL CULTURE

Iryna Kochan

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department for General Linguistics,
Universytetska Str., 1, room 343, 79000, Lviv, Ukraine,
tel.: (032) 239 47 56*

The article deals with history and classification of the Ukrainian bio-bibliography publications. The main bio-bibliography works created by L'viv University Scientific Library workers, scientists of the Philology Faculty as well as scientists of the Technical Committee for Terminology Standardization in L'viv Polytechnic National University are analyzed.

Key words: bio-bibliography, dictionaries, indices, handbooks, Ukrainian scientists.

**БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЕ СЛОВАРИ – СОКРОВИЩНИЦА
НАЦИОНАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ****Ирина Кочан**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра украинского прикладного языкознания,
ул. Университетская, 1/233, 79001, Львов, Украина,
тел.: (0322) 239 43 55*

В статье рассматривается история украинских библиографических изданий, их классификация; проанализированы основные библиографические труды, подготовленные сотрудниками Научной библиотеки Львовского университета, учеными филологического факультета, а также Технического комитета стандартизации Национального университета «Львовская политехника», с которым тесно сотрудничают языковые кафедры.

Ключевые слова: библиография, словари, указатели, пособия, украинские ученые.